

ZEYİL

kâm) diye bilinen tekmile (Kerâhiyye'den sonraki dokuz fasıl), Şürûnbülâfî'nin tahâret, namaz ve oruç konularını içeren *Nûrû'l-îzâh* adlı muhtasar eseri üzerine yine kendisinin yazdığı *Merâkî'l-felâh* adlı şerhin sonuna zekât ve hac konularını ekleyerek yaptığı tekmile (*Nûrû'l-îzâh* üzerine çağdaş âlimlerden Ebû Zeyd Şelebî'nin yazdığı *el-Miftâh* ve Muhammed Muhyiddin Abdülhamid'in yazdığı *Sebilü'l-felâh* adlı şerhlerin sonunda da zekât ve hac konularına dair tekmileler bulunmaktadır), İbnü'l-Hümâm'ın *et-Tahrîr*'i üzerine Molla Nizâmeddin'in kaleme alıp eksik bıraktığı şerhin oğlu Bahrülülûm el-Leknevî tarafından yapılan tekmile ve İbn Âbidîn'in tamamlamadan vefat ettiği meşhur eseri *Reddül-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* üzerine oğlu İbn Âbidinzâde'nin babasının müsveddelerini esas alarak yazmış olduğu *Qurretü 'uyûni'l-ahyâr li-tekmile-ti Reddül-muhtâr* adlı tekmile (*Reddül-muhtâr* ile birlikte yayımlanmıştır).

Şâfiî mezhebi literatüründe tekmile türü zeyillerin en tanınmış örneği, Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb*'i üzerine Nevevî'nin yazmaya başlayıp tamamlamadığı *el-Mecmû'û* adlı şerhin (Kitâbü'l-Bey'in "Bâbü'r-ribâ" kısmına kadar) tekmileleridir. Takyyüddin es-Sübkî'nin "Bâbü Bey'î'l-mürâbaḥa"ya kadar getirebildiği şerh çağdaş Şâfiî âlimi Muhammed Necîb el-Mutî tarafından tamamlanmıştır. Şâfiî literatüründeki tekmile türü zeyiller arasında şunlar da sayılabilir: İbnü'r-Rif'a'nın *el-Maḥlab fi şerhi'l-Vasîṭ* adlı şerhi Ebü'l-Abbâs Necmeddin Ahmed b. Muhammed el-Kamûlî tarafından, Takyyüddin es-Sübkî'nin Beyzâvî'nin *el-Minhâc*'i üzerine yazmaya başladığı şerh (*el-lbhâc*) oğlu Tâceddin es-Sübkî, Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibin*'i üzerine başlayıp tamamlamadığı şerh ise (*el-lbtihâc*) oğlu Bahâeddin es-Sübkî tarafından tamamlanmıştır. *el-İbtihâc* üzerine İbn Hatîbüddehşe de bir tekmile kaleme almıştır. Abdürrahîm b. Muhammed el-Mevsilî'nin kendi eseri *et-Ta'cîz fi'htî-şâri'l-Vecîz* üzerine yazmaya başladığı *et-Taḥrîz* adlı şerh, öğrencisi Burhâneddin el-Ca'berî tarafından *Tetimmetü't-Taḥrîz* adıyla tamamlanmış, İsnevî'nin tamamlamadığı *Kâfi'l-muhtâc* adlı *Minhâcü't-tâlibin* şerhi üzerine Bedreddin ez-Zerkeşî ve Ömer b. Reslân el-Bulkinî'nin *et-Tedrib fi'l-fürû'u* (Kitâbü'r-Raḍâ'a kadar) üzerine oğlu Sâlih b. Ömer el-Bulkinî *Tetimmetü't-Tedrib* adıyla birer tekmile yazmıştır.

Bisâtî'nin *Muhtaşaru Ḥalîl* üzerine kaleme almaya başladığı *Şifâ'ü'l-galîl* adlı

şerhin, öğrencisi Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed en-Nüveyrî tarafından yapılan tekmile (*Tekmiletü'n-Nüveyrî 'alâ Şerhi'l-Bisâtî*), Berâzî'nin *et-Tehzîb fi'htî-şâri'l-Müdevven*'i üzerine Ebû Mehdi İsâ b. Sâlih el-Vânûgî'nin eksik bıraktığı hâşiye Muhammed b. Ebü'l-Kâsım el-Bicâî el-Meşezzâlî'nin tekmile, Derdir'in kendi eseri *Akrêbü'l-mesâlik* üzerine başlayıp bitiremediği *eş-Şerhu's-şagîr* adlı şerhin öğrencisi Şeyh Mustafa el-Ukbâvî tarafından yapılan tekmile ve Behrâm ed-Demîrî'nin *eş-Şâmil*'i üzerine Abdurrahman b. Muhammed el-Yâzîgî'nin tamamlamadığı şerhin Tüsûlî tarafından yapılan tekmile Mâlikî fûrû literatürü içinde tanınmış tekmile türü zeyillerdir.

Tamamlanmış ya da eksik kalmış bir fıkıh kitabına ilâveler yapmak amacıyla kaleme alınan ve farklı adlarla anılan zeyillerin yanı sıra bir asıl metni esas alarak yapılan şerh, hâşiye, tehzîp, telhîs ve ihtisar türü çalışmalarda da asıl metinde yer almayan yeni meselelerin ya da asıl metinde yer alan meselelere dair farklı ya da yeni görüşlerin ilâve edilmesi, böylece üzerinde çalışma yapılan asıl metne ziyâde, zeyil ya da ikmal yapılması söz konusu olabilmektedir. Nitekim Siddîk Hasan Han, şerh ve hâşiye türü eserlerin dört temel amacından birinin asıl metinde eksik bırakılan ya da ihmal edilen hususların tamamlanması olduğunu belirtir (*Ebcedü'l-ʿulûm*, I, 221 vd.). Bu tür eserlerden bazıları aslında birer şerh olmalarına rağmen ziyâdât, tekmile, tetimme gibi isimlerle anılır. Meselâ Abdurrahman b. Me'mûn el-Mütevellî'nin hocası Ebü'l-Kâsım el-Fürânî'nin Şâfiî fikhına dair *el-İbâne*'si üzerine yazdığı *Tetimmetü'l-İbâne* adlı şerh (Mütevellî'nin eksik bıraktığı eser Ebü'l-Fütûh Es'ad b. Mahmûd el-İclî el-İsfahânî tarafından *Tetimmetü't-Tetimme* adıyla tamamlanmıştır), Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin Hanefî usulüne dair eseri *Menârü'l-envâr*'a Abdürrahîm b. İsâ el-Bağdâdî el-Mindelâvî'nin yazdığı *İzâ'etü'l-envâr* adlı şerh üzerine Eminüddin İsâ b. İsmâil b. Hüsrevşah el-Aksarâyî tarafından kaleme alınan *Envârü'l-efkâr fi tekmileti İzâ'etü'l-envâr* adlı şerh / hâşiye ve Mâlikî fûrû fıkıh metinlerinden *Muhtaşaru Ḥalîl* üzerine Hulûlû'nun yazdığı *el-Beyân ve't-tekmîl fi şerhi Muhtaşari Ḥalîl* böyledir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâdi İyâz, *Tertibü'l-medârik* (nşr. Muhammed b. Tavît et-Tancî v.dğr.), Rabat 1981-83, III, 366-367; IV, 181, 183; Hüsâmeddin er-Râzî, *Tekmile-*

tü'l-Ḥudûrî, Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 602, vr. 1^b-2^a; Sübkî, *Ṭabaḳât* (Tanâhi), IV, 104, 331; VII, 336-337; İsnevî, *Ṭabaḳâtü's-Şâfi'iyye*, I, 385-386, 607; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḍiyye*, II, 400, 619-620; a.mlf., *Tehzîbü'l-esmâ'i'l-vâḳ'fa fi'l-Hidâye ve'l-Hulâsa* (nşr. Eymen Sâlih Şa'bân), Beyrut 1998, s. 51; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, II, 243; Behrâm ed-Demîrî, *eş-Şâmil* (nşr. Ahmed b. Abdülkerîm Necîb), Kahire 2008, neşredenin girişi, s. 23-26; İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabaḳâtü's-Şâfi'iyye*, I, 111, 140, 249; II, 212; III, 41, 106, 168; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylû'l-ibtihâc* (nşr. Abdülhamîd Abdullâh el-Herâme), Trablus 1408/1989, s. 538; *Keşfü'z-zunûn*, I, 1, 346, 382; II, 1633, 1635, 1769, 1826, 1873, 1874, 2032-2036; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb (Dirâse 'ani'l-Lübâb ve Muhtaşaru'l-Ḥudûrî* ile birlikte, nşr. Sâid Bekdâş), Medine 2010, neşredenin girişi, I, 395-401; Siddîk Hasan Han, *Ebcedü'l-ʿulûm*, Beyrut 1978, I, 221 vd.; *Hediyyetü'l-ʿârîfîn*, I, 312, 565-566, 809; II, 211, 414; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 241, 361; M. İbrâhîm Ali, *İşlâhu'l-mezheb 'inde'l-Mâlikîyye*, Dübey 1421/2000, s. 477; J. E. Brockopp, *Early Maliki Law: Ibn 'Abd al-Hakam and His Major Compendium of Jurisprudence*, Leiden 2000, s. 54-65; Ferhat Koca, *İslam Hukuk Tarihinde Sefî Söylem: Hanbelî Mezhebi*, Ankara 2002, s. 62, 225; Abdullâh Muhammed el-Habeşî, *Câmi'ü's-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûzâbi 1425/2004, I, 212; II, 1078; III, 1911, 1912, 1916; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 2006, s. 42, 59, 105, 108, 130, 132, 159-160 (ayrıca bk. *DİA*'daki ilgili maddeler).

ALİ HAKAN ÇAVUŞOĞLU

ZEYL-i SİYER-i VEYSÎ

(ذیل سیر ویسی)

Veysî'nin *Dürretü't-tâc* adlı siyer kitabınaNâbî'nin (ö. 1124/1712) yazdığı zeyil
(bk. DÜRRETÜ't-TÂC; NÂBÎ).

ZEYL-i ZÜBDETÜ'l-EŞ'ÂR

(ذیل زبدة الأشعار)

Kafzâde Fâizî'nin *Zübdetü'l-eş'âr* adlı tezkiresine Seyrekzâde Mehmed Âsım Efendi'nin (ö. 1086/1675) yazdığı zeyil

(bk. SEYREKZÂDE MEHMED ÂSİM; ZÜBDETÜ'l-EŞ'ÂR).

ZEYLA'

(زيلة)

Somali'de tarihî Evfât ve Adel sultanlıklarının merkezi.

Yerli Somali dilinde adı Seylac, Arapça'da ise Zeyla' olup Somali'nin Evdal bölgesinin kuzeybatısında Afrika boynuzunda bir sahil şehridir. Somali'nin Cibuti sınırı

yakınında Aden körfezine bakan kıyısında önemli bir limandır ve ince bir dil şeklinde uzanan küçük bir yarımada üzerinde yer alır. Tarihinin antik döneme kadar uzandığı ve buraya Avalitae dendiği rivayet edilir. Bugünkü adına ilk defa III. (IX.) yüzyıl müelliflerinden Ya'kûbî'nin *Kitâbü'l-Büldân*'ında rastlanır (s. 155). Mes'ûdî, Zeyla'dan Habeşliler'in yurdu, İbnü'l-Havkal ise Hicaz ve Yemen için önemli bir liman diye bahseder. Eldeki bilgilere göre burada XI. asrın ortalarında Ömer Veleşma' tarafından Evfât Emirliği kuruldu. XV. yüzyılın başına kadar hüküm sürdükten sonra yerini Adel Emirliği aldı. 1329-1331 yılları arasında bölgeyi ziyaret eden İbn Battûta, bölgenin Berber denilen Somali soylu siyahî bir halkı olduğunu, ticarî faaliyetinin deve ve koyun yetiştiriciliği ile balıkçılıktan ibaret bulunduğunu yazar. Makrîzî'ye göre Evfât Emirliği yedi küçük idarî birimden meydana geliyordu. Evfât Sultanı II. Sa'deddin 1403'te Habeş Kralı I. David'den kaçarak Zeyla'ya sığınmış, şehir ele geçirilince de öldürülmüş, mezarı daha sonra ziyaretgâh haline gelmiştir. Emirliğin merkezinin Harar'a taşınmasının ardından devlet Zeyla' / Harar Emirliği diye anılmaya başlandı.

1517'de Kızıldeniz'e giren Portekiz donanması geri dönerken Zeyla' iskelesi'ni tahrip etti. 1528'de de aynı tahribat tekrarlandı. Bu arada göçebe Somali halkının baskılarını durdurmak için şehrin etrafına sağlam bir sur inşa edildi. Zeyla'nın Osmanlı idaresi altına girmesi Portekizliler'le yapılan mücadeleler sırasında gerçekleşti. Özdemir Paşa 954'te (1547) bölgedeki faaliyetlerini arttırdı, iskelesini 966'da (1559) Osmanlı Devleti'ne bağlandı ve Osmanlılar tarafından kurulan Habeş beylerbeyliğinin bir sancak merkezi haline getirildi.

Zeyla', Osmanlı hazinesine yıllık 300 lira vergi ödeyen bir şeyh tarafından idare edilmekteydi. Burada yaşayan Arap, Somali ve Afar soylu tüccarlar Cidde, Basra ve Hindistan taraflarına ticarî seferler düzenlemekteydi. Evliya Çelebi, 1673 yılında bizzat gittiği ve bir ay kaldığı Zeyla' hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Ona göre Zeyla' Bahr-i Muhîr kenarında büyük bir iskele ve kaledir. Doğuda yalçın kayalık üzerinde iç kalesi bulunur. Bir burun şeklinde olduğundan her iki tarafında korunaklı limanı vardır. Kalede bir dizdarla 700 asker görev yapmaktadır. Hayli işlek bir ticareti olan Zeyla'da Hint, Yemen, Portekiz ve İngilizler'in temsilcileri vardır. Kale

içindeki ev sayısı 1000 kadardır. Ayrıca bir cami, bir buğday ambarı, sarnıç, kale dışında beş on kadar dükkân, kahvehane ve bozahane mevcuttur (*Seyahatnâme*, X, 952-955). Osmanlı hâkimiyetinde Zeyla'nın idarî yapısı zamanla değişiklik gösterdi. Önceleri Habeş, ardından Yemen'e bağlı bir sancak merkezi idi. Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre burada paşanın yolladığı bir kaymakam görev yapmaktaydı. 1848'de Yemen'in Muhâ İskelesi'ne bağlandığında Zeyla'nın müdürü el-Hac Ali Şarmârki idi. O sırada Asîrîler şehri yağmalayıp tahrip ettiler. Bölgede kesintiye uğrayan Osmanlı hâkimiyetini yeniden kurmak üzere 1849'da Kıbrıslı Tevfik Paşa'nın yaptığı seferin ardından Zeyla', Yemen'in Hudeyde sancağına bağlı bir nahiye merkezi oldu.

İngiliz seyyahı Richard F. Burton 1854 Ekiminde geldiği Zeyla'da nahiye müdürü el-Hac Ali Şarmârki tarafından karşılandı. Aynı yıl İsa kabilesinin Zeyla'ya düzenlediği saldırıda hâkimin oğlu öldürüldü. Fransa'nın Aden konsolosu Latise'in 1860'ta Tâcûre ile Zeyla' arasında öldürüldüğü şâyasından nahiye müdürü sorumlu tutuldu. Böylece başlayan kriz yerli halk ile idarecilerin arasının açılmasına yol açtı. 1864'te idare yeniden kuruldu, vekâleten müdür yapılan Ebû Bekir Şüheymî aynı yıl asaleten tayin edildi. Yeni müdür için daha ziyade "Yemen muzâfâtından Zeyla' nâm bender müdürü" ifadesi kullanılmıştır. Bu dönemde Zeyla', Aden körfezinin önemli iskelesi olduğu kadar iç kısımdaki dağlık bölgede bulunan gümüş ve kömür madenleriyle dikkatleri üzerine çekti. Bunlardan örnek almak üzere bölgeye memurlar gönderildi.

Somali kabilesinin Zeyla'ya karşı saldırıları Ebû Bekir Şüheymî zamanında da sürdü. Şüheymî 1868'de Yemen eyaletinden yardım isteyince kendisine başı bozuk 100 asker yollandı. Asayiş ve emniyet sağlanmasıyla bunlar geri döndü. Ertesi yıl yeniden emniyetin devamı için yapılan yardım talebi üzerine elli asker gönderildi ve kısa zamanda bölgede huzur hâkim oldu. Yerli önderler, Osmanlı askerleri sayesinde sağlanan asayiş ve emniyetten dolayı memnuniyetlerini ve halifeye bağlılıklarını bir mektupla İstanbul'a bildirdiler. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Batılılar'ın Afrika boynuzu üzerindeki baskıları giderek arttı. Harar, Habeşistan Krallığı'nca işgal edilirken Zeyla' ve Berberâ, İngiltere'nin himayesinde gösterildi. Fransızlar, daha önce Bâbülmendep'in Zeyla'ya yakın noktasında Ubûk (Obak) adlı yerdeki boş araziyi

1859'da gönderdikleri üç memurla yerli reisten 10.000 riyal karşılığında 50.500 franka satın almışlardı. Öte yandan, 1863'te hidiv olan İsmâil Paşa'nın etkili faaliyetleri sonucu 27 Mayıs 1866'da çıkarılan bir fermanla Yemen veya Hicaz vilâyetlerine bağlı Sevâkin ve Masavva' kaymakamlıkları Mısır valiliğinin denetimine verildi. Bunun 1 Haziran 1875 tarihli bir başka fermanla Zeyla' ve civarı takip etti. Mısır valiliğinden Zeyla' için İstanbul'a 15.000 altın gönderilmesi kararlaştırıldı. Böylece Mısır vilâyetine tâbi Kızıldeniz muhafızlıkları Port Said, Sevâkin, Masavva' ve Zeyla'dan ibaret oldu. Zeyla' kasabasının nüfusu o yıllarda 1500 kişi civarındaydı. Limanı sığ olduğundan 250 tonluk gemiler 1,5 km. açıkta demir atıyorlardı.

Zeyla'nın Mısır'a devri bazı meselelere yol açmıştı. Buranın müdürü Ebû Bekir Şüheymî devir işine rıza göstermemişti ve Yemen'e bağlı kalmakta ısrarlıydı. Sultan Abdülaziz'den gelen emir üzerine Yemen'den gönderilen memurlar tarafından devir konusunda ikna edildi. Mısır tarafında paşa unvanı verilerek buranın mutasarrıflığına tayin edildi, Harar, Berberâ ve Belhâr da kendisine bağlandı. II. Abdülhamid döneminde 30 Eylül 1879'da gelen telgrafta Zeyla'dan Re'sülhâfun'a kadar uzanan sahillerin Osmanlı Devleti sınırları içine alınması, buraya dirayetli bir memurla bir vapur gönderilmesi, Osmanlı bayrağı dikilmesi, belli miktarda asker bulundurulması ve bir fener yaptırılması hidivliğe emredilmişti. İngilizler'in giderek artan baskıları karşısında Mısır hidivine gönderilen fermanda kendi idaresi altındaki arazilerden hiçbirinin herhangi bir sebeple yabancı bir devlete bırakılmaması bildirilmişti. Ancak hidivin Zeyla' ve Harar'daki askerleriyle diğer memurlarını çektiğini İstanbul'a bildirmesi Meclis-i Vükelâ tarafından hoş karşılanmadı. Bölgenin Osmanlı idaresine doğrudan bağlanmasına karar verilip Harar'dan Zeyla'ya gelen asker ve memurların orada bekletilmesi ve Yemen vilâyetinden bir memur gelerek idareyi ele alıncaya kadar oradan ayrılmamaları istendi. Mısır'ın bu emri uygulamamadığı temel sebepler Harar dahil buradaki görevlilerin masraflarının çokluğu, gelirlerin bunları karşılayamaması, iç bölgelerin denize uzaklığı ve daha da önemlisi kendine mahsus gemilerin bulunmamasıydı. Harar, Berberâ ve Zeyla' 13 Mayıs 1885'te boşaltıldı ve bölgede büyük bir idarî boşluk meydana geldi.

Hudeyde'ye bağlı bir müdürlük haline getirilen Zeyla' belli miktarda bir vergiyi

ZEYLÂ'

Yemen mal sandığına ödemeye başladı. "Bâc" adı verilen vergi sadece ruğan yağın-
dan, esir ticaretinden ve Habeş malları-
nın gemilere yüklenmesi esnasında alın-
maktaydı. Bu müdürlükte ikamet eden
ahali ise vergi vermekle mükellef değildi.
Esir ticareti padişahın emriyle ülkenin her
tarafında olduğu gibi burada da yasaklan-
ınca Zeyla'nın geliri azaldı. Bu açığı kapat-
mak için Habeş malları vergisi arttırıldı.
Mısır Hıdivliği'ne devredildiği tarihe kadar
Zeyla'nın ödemesi gereken vergi miktarı
1850-1856 yıllarında 500-3000 riyal, 1865-
1868'de köle ticaretinin yasaklanması se-
bebiyle 2000 riyal idi. 1882'de İngiltere Mı-
sır'ı işgal edince verginin tahsili durdu. Os-
manlılar işgal edilen yerlerde hak iddiasında
bulundu ve Zeyla'-Masavva' arasındaki
sahilde yeniden bir idare kurdu (1884). Bu
idareyi Mısır Hıdivliği üstlenecekti, ancak
Fransa'nın Zeyla' yöresini işgali bu yöne-
time de son verdi (1888). Osmanlı Devleti,
Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşı'na
girerken Habeşistan Kralı Lij Yasu'yu
kendi saflarına çekmek amacıyla Zeyla'dan
Belhâr'a kadar 120 kilometrelik sahil şeridi-
ni kendisine vermeyi kabul etti. Ancak
İngilizler ve Fransızlar bu gelişme üzeri-
ne harekete geçerek zaten Müslümanlığı
gizlemeyen ve Osmanlı Devleti'ne karşı
dostluğuyla bilinen kralı tahttan indirdiler.
Böylece Osmanlı Devleti'nin Zeyla'daki
hâkimiyeti fiili olarak 1916 yılında sona
erdi. Somali'nin Fransa, İtalya ve İngiltere
tarafından parçalanmasıyla Zeyla' "Somaliland"
kısmında kaldı.

1991'de Somali'nin iç karışıklıklarla par-
çalanma sürecine girmesiyle Zeyla', uluslar
arası alanda otonom bölge olarak tanı-
nan Somaliland ile bu anlamda tanınma
girişimi bulunan Evdal bölgesi arasında tar-
tışma konusu olan yerlerden biriydi. Ancak
Evdal da 2006'da Somaliland'ın bir parçası
olmayı kabul etti. Son yirmi yıl içinde yo-
ğun çatışmaların yaşandığı şehir büyük
hasar gördü ve halkın önemli bir kısmı çev-
redeki Lughaya, Borama ve Gabiley şehir-
lerine, komşu ülke Cibuti'ye göçtü. Soma-
liland'da barış sağlanınca şehirden giden-
lerin çoğu geri geldi. Yurt dışındaki Zey-
la'lılar'ın gönderdiği paralarla şehir yeni-
den inşa edildiği gibi ticaret ve balıkçılık
alanında da canlılık göze çarpmaktadır.
Zeyla'da hüküm süren Adel Sultanlığı'na
ait bazı tarihî eser kalıntıları mevcuttur.
Yine Osmanlılar zamanında 1850'li yıllar-
da burada görevlendirilen müdür için yap-
tırıldığı ileri sürülen bir hükümet konağı,

tarihî bir cami ve Şeyh İbrâhim Zeyla'ye
ait bir türbe kalıntısı bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Mümtâze-Kalem-i Mısır, 3-A/10, 43; BA, *Mühimme-i Mısır Defteri*, nr. 5, s. 83; BA, İrade-Meclis-i Vâlâ, nr. 22470 (17 Rebülevvel 1277); BA, İrade-Dahiliye, nr. 42184; BA, İrade-Hususî, nr. 11 (2 Safer 1312); BA, BEO, *Vilâyet Gelen-Giden Defteri*, nr. 320, s. 240 (27 Zilhicce 1280), s. 257 (19 Cemâziyelevvel 1283); BA, BEO, *Ayniyat-Arabistan Defteri*, nr. 871, s. 79 (21 Şâban 1285); BA, YEE, nr. 12/27; 118/35; 118/47; 124/33; Ya'kübü, *el-Büldân* (nşr. M. Emîn Dannâvî), Beyrut 1422/2002, s. 155; İbn Battûta, *Seyahatnâme*, I, 276; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, X, 952-955; Abdülmü'min b. Ali, *Mir'âtü'l-Yemen*, I, Kıp., TY, nr. 6129, s. 75-76; Ahmed Râşid, *Târih-i Yemen ve San'a*, İstanbul 1291, s. 21, 195, 292; L. M. Devic, *Le pays des zendjs ou la côte d'orientale d'Afrique*, Paris 1883, s. 54; Mehmed Muhsin, *Afrika Delili*, Kahire 1312, s. 188-203, 307-308, 311; Âtîf Paşa, *Yemen Tarihi*, İstanbul 1326, s. 139; Nureddin Bey, *Yemen Layihası*, İstanbul 1327, s. 4-5; Abdurrahman er-Râfiî, *'Asru İsmâ'îl*, Kahire 1948, I, 131-132; Asaf Tanrıkt, *Yemen Notları*, Ankara 1965, s. 77; J. Cuoq, *l'Islam en Ethiopie des origines au XVIe siècle*, Paris 1981, s. 54-64; R. Rinchard, "Historical Setting", *Somalia a Country Study*, Washington 1982, s. 1-63; M. Ferid es-Seyyid Haccâc, *Şafahât min Târihi's-Sûmâl*, Kahire 1983, s. 11-13, 20, 43, 572; Hulûsi Yavuz, *Kâbe ve Haremeyn İçin Yemen'de Osmanlı Hakimiyeti: 1517-1571*, İstanbul 1984, s. 196; Receb Muhammed Abdülhalîm, *el-'Alâkâtü's-Siyâsiyye beyne müslimî'z-Zeyla' ve Naşâra'l-Habeşe fi'l-'uşûri'l-vüşâh*, Kahire 1405/1985; R. F. Burton, *Voyages à la Mecque et chez les mormons*, Paris 1991, s. 115; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunun Güney Siyaseti: Habeş Eyâleti*, Ankara 1996, s. 23, 136-137; a.mlf., "XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz Sahillerinde Osmanlılar", *TD*, XII/16 (1961), s. 1-24; M. L. Dames, "The Portuguese and Turks in the Indian Ocean in the Sixteenth Century", *JRAS* (1921), s. 1-28; A. Grohmann - [Vâhid Çabuk], "Zeylâ", *İA*, XIII, 551-553; A. Rouaud, "Zayla", *EI²* (Fr.), XI, 520-521.

AHMET KAVAS

ZEYLÂİ, Abdullah b. Yûsuf

(عبدالله بن يوسف الزيلعي)

Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdullah
b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylaî
(ö. 762/1360)

Hanefî fakihî ve hadis hâfızı.

Bugün Somali'nin Cibuti sınırına yakın
bölgede bulunan, Aden körfezi sahilinde-
ki liman şehri Zeyla'dandır. Süyûtî biyog-
rafisini verirken, "Zeylaî aslında bir sonra-
ki tabakada zikredilmeliydi, ancak orada-
ki akranlarından önce vefat ettiği için bu-
raya alınmıştır" der (*Tabakâtü'l-huffâz*, s. 535; *Zeylû Tabakâti'l-huffâz*, s. 363). Sü-
yûtî'nin bahsettiği bir sonraki tabakada
yer alan hadis hâfizlarından doğum tarihle-

rinin 723-749 (1323-1348) arasında de-
ğişmesi ve Zeylaî'nin bu tabakada mevcut
725 (1325) doğumlu Zeynüddin el-İrâki ile
dostluğu dikkate alındığında 720'li (1320)
yıllarda dünyaya geldiği söylenebilir.

Zeylaî, devrinin önde gelen ilim adam-
larından Şehâbeddin Ahmed b. Muham-
med b. Fütûh et-Tücbî, Osman b. Ali ez-
Zeylaî, Alâeddin İbnü't-Türkmânî, Şehâ-
beddin Ahmed b. Muhammed b. Kays el-
Ensârî, Celâleddin Ebü'l-Fütûh Ali b. Ab-
dülvehhâb el-Cüeyrî ve Bahâeddin İbn Akîl
gibi şahsiyetlerden hadis, fıkıh ve nahiv
tahsil etti. *Naşbü'r-râye*'nin birçok yer-
inde belirttiğine göre (meselâ bk. I, 59,
181, 297; II, 86; III, 27) hadis hocaları ara-
sında Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrah-
man el-Mizzî ile Zehebî de bulunmaktadır.
Fıkıhta fetva verecek seviyeye gelmiş ol-
sa da (İbn Tağrıberdî, XI, 9) kaleme aldığı
eserlerde hadisçilik yönü ön plandadır. İbn
Hacer, hocası Zeynüddin el-İrâki'nin kendi-
sinin Şâfiî, Zeylaî'nin Hanefî olmasına ra-
ğmen örnek bir dayanışma içinde çalışma-
lar gerçekleştirdiklerini belirttiğini nakle-
der. Buna örnek olarak da İrâki'nin Gazzâ-
lî'nin *İhyâ*'ındaki hadislerle Tirmizî'nin *es-
Sünen*'inde, "Ve fi'l-bâb an fülân ..." (bu
babda falan sahâbilerden nakledilmiş hadisler de
vardır) ifadesiyle işaret ettiği rivayetlerin
tahrirci üzerinde çalışırken Zeylaî'den; Zey-
laî'nin de Merginânî'nin *el-Hidâye*'siyle
Zemaşerî'nin *el-Keşşâf*'ındaki hadisleri
tahrircini yaparken İrâki'nin faydalan-
dığını belirtir (İbn Hacer el-Askalânî, II,
310). Hadis tahrirci konusundaki çalışma-
ları birçok âlim tarafından kaynak olarak
kullanılan Zeylaî 11 Muharrem 762 (21 Ka-
sım 1360) tarihinde Kahire'de vefat etti.
Onun Evfât Emirliği'ni temsilen Memlûk
Sultanı Muhammed b. Kalavun'a gönde-
rilen elçilik heyetine başkanlık etmesi (*DİA*,
XI, 518) kendisinin ülkesinde büyük itibar
taşıdığını göstermektedir.

**Eserleri. 1. Naşbü'r-râye li-tahrirci eḥâ-
dişî'l-Hidâye.** Türünün en önemli örnek-
lerinden olup eseri farklı kılan özellikleri-
nin başında Hanefî mezhebinin yanı sıra
diğer üç mezhebin delillerini de ihtiva et-
mesi gelir. Zeylaî, *el-Hidâye*'deki bir hadi-
si kaydettikten sonra onu zikreden sahâbî
râvileri ve rivayetleri kaynaklarıyla birlikte
nakleder. Hanefî mezhebinin delil aldığı
hadislerde bir zaaf varsa onu da belirtir.
Merginânî'nin verdiği hadisin metniyle
hadis kaynaklarında yer alan metin arasında
farklar varsa bu tür rivayetler için "garîb"
veya "garîb cidden" tabirini kullanır. Konuy-
la ilgili merfû hadislerin ardından mevkuf